

EMNİYET UMÛM MÜDÜRÜ MEHMET CEMAL GÖKTAN'IN GÖZÜNDEN DOĞU RAPORU (1958)

ÇAĞRI PİŞKİN*

ÖZ

Bu makale, 1958 yılında dönemin Emniyet Umûm Müdürü Mehmet Cemal Göktan tarafından hazırlanan Doğu vilayetlerine ilişkin raporu, sosyokültürel tespitler ve güvenlik stratejileri çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Göktan'a ait olan ve ailesi aracılığıyla tarafımıza ulaştırılan yedi sayfadan oluşan bu belge, birbirini tamamlayan gözlem, değerlendirmeler ve önerilerden oluşmaktadır. Rapor, dönemin devlet aklının Doğu bölgesine yönelik bakışını ve müdahale biçimlerini ortaya koyması bakımından, birincil kaynak niteliği taşıyan önemli bir tarihsel dokümandır. Göktan'ın ifadeleri, yalnızca bir emniyet yetkilisinin rutin ziyaret notlarından ibaret olmayıp, aynı zamanda modern Türk devletinin Doğu vilayetlerine dair güvenlik önceliklerini, toplumsal yapı üzerinde öngördüğü müdahale yöntemlerini ve muhtemel dış tehditlere karşı alınması gereken önlemleri içeren kapsamlı bir zihniyet analizini ortaya koymaktadır.

Çalışma, söz konusu raporu üç ana eksenle ele almaktadır. İlk bölümde, Mehmet Cemal Göktan'ın biyografisi ve bürokratik kariyerine odaklanılmış; ikinci bölümde raporda yer alan yerel gözlemler, dil, din, eğitim ve toplumsal yapı bağlamında değerlendirilmiştir. Bu gözlemler, dönemin modernleşme politikalarıyla ilişkilendirilerek analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise raporda dikkat çekilen Türk Emniyet Teşkilatının

* Dr, İçişleri Bakanlığı, Ankara/TÜRKİYE, cagripiskin@outlook.com
ORCID: 0000-0002-2609-176X.

bölgede yaşadığı sıkıntılar, asayiş sorunları, güvenlik tedbirleri, sınır güvenliği ve dış tehdit algıları üzerinden devletin güvenlik paradigması irdelenmiştir. Araştırmanın kronolojik sınırını 1958 yılı oluşturmaktadır.

Yöntem olarak, Gökten'in kaleme aldığı metnin çözümlemesine dayalı özgün bir belge incelemesi tercih edilmiş; buna ek olarak çalışmada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Celal Bayar Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıtları, Resmî Gazete ve çeşitli ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu araştırma, Demokrat Parti döneminin son yıllarında Doğu vilayetlerine yönelik güvenlik ve modernleşme anlayışını kavramaya katkı sunmayı ve bölgeye ilişkin sorunların tarihsel kökenlerini gün yüzüne çıkarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Doğu Raporu, Güvenlik Politikaları, Mehmet Cemal Gökten, Türk Emniyet Teşkilatı

**THE EASTERN REPORT THROUGH THE PERSPECTIVE
OF MEHMET CEMAL GÖKTAN, DIRECTOR GENERAL OF
THE SECURITY (1958)**

ABSTRACT

This article aims to analyse the report on the Eastern provinces prepared in 1958 by Mehmet Cemal Gökten, the then Director General of Security, within the framework of socio-cultural determinations and security strategies. This seven-page document, which belonged to Gökten and was delivered to us through his family, consists of complementary observations, evaluations and recommendations. The report is an important historical document that serves as a primary source in terms of revealing the state mindset of the period towards the Eastern region and its intervention methods. Gökten's statements are not merely the notes of a routine visit by a security official, but also reveal a comprehensive analysis of the mentality of the modern Turkish state, including its security priorities regarding the Eastern provinces, the methods of intervention it envisaged on the social structure and the measures to be taken against possible external threats.

The study analyses this report on three main axes. The first section focuses on Mehmet Cemal Gökten's biography and bureaucratic career, the second section analyses the local observations in the report in the context of language, religion, education and social structure. These observations are analysed in relation to the modernisation policies of the period. In the third part, the security paradigm of the state is analysed through the problems experienced by the Turkish National Police in the region, public order problems, security measures, border security and foreign threat perceptions. The chronological boundary of the research is the year 1958.

As a methodology, an original document analysis based on the analysis of the text written by Gökten was preferred; in addition, the study made use of the Presidential State Archives, Celal Bayar Archive, the minutes of the Grand National Assembly of Türkiye, the Official Gazette and various secondary sources. This study aims to contribute to the understanding of the security and modernisation

approach towards the Eastern provinces in the last years of the Democrat Party period and to reveal the historical roots of the problems in the region.

Keywords: Democrat Party, Eastern Report, Security Policies, Mehmet Cemal Gökten, Turkish National Police.

GİRİŞ

Yakın dönem Türkiye tarihini anlamanın en iyi yollarından birisi üst düzey bürokratların kaleme aldığı raporlardır. Bu bürokratların bazıları, spesifik bölgelere yaptıkları ziyaretler sonrası raporları hazırlamışlardır. Bu sayede raporlar, ülkenin farklı bölgelerindeki sosyo-kültürel dinamikler ve güvenlik politikaları hakkında doğrudan ve birinci elden bilgiler sunmaktadır. Şüphesiz bu raporlardan biri de Demokrat Parti (DP) iktidarında Emniyet Umûm Müdürlüğü (EUM) görevini yapmış olan Mehmet Cemal Göktan’ın 1958 yılında kaleme aldığı Doğu raporudur. 1958 yılı, Türkiye tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Adnan Menderes liderliğindeki DP iktidarı, giderek artan bir şekilde muhalefet unsurlarını, özellikle de Cumhuriyet Halk Partisini (CHP), baskı altına almaktaydı¹. Ekonomik açıdan bakıldığında ise, ülke 1958 yılında ciddi bir krizle karşı karşıya kalmış ve bu durum, uluslararası yardım kuruluşlarının da desteğiyle kapsamlı bir ekonomik istikrar programının uygulanmasına yol açmıştır².

DP hükûmeti iktidara geldiği günden itibaren Doğu bölgesinde sevilen bir parti olmuştur. 1950 seçimlerinden sonra aşiret ağaları ve şeyhler CHP’den ayrılarak DP’ye katılmışlardır. Ezan yasağının kaldırılması ve DP’nin izlediği Kürtçülük politikası DP’ye sempatiyi artırmıştır. Teşkilatlanma faaliyetlerini hızlıca yapan DP, seçimleri başarıyla tamamlamıştır. DP, iktidarda olduğu yıllarda iktisadi olarak da bölgeye çeşitli yatırımlar yaptığı görülmüştür³.

Uluslararası arenada Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) önemli bir müttefiki olarak NATO üyesiydi ve stratejik bir konuma sahipti. Bu dönemde Türkiye, Sovyetler Birliği’ne karşı ortak savunma stratejisinin bir parçası olarak silahlı kuvvetlerini güçlendirmiş ve ABD’ye geniş askeri tesis kullanım imkânı tanımıştır⁴. Sovyetler Birliği, Orta Doğu’daki nüfuzunu Mısır (1956), Suriye (1957) ve Irak (1958) ile kurduğu ittifaklar aracılığıyla artırmış; özellikle 1958 Irak darbesi

1 Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, Ankara 1990, s.124-125.; Yücel Yiğit, “Demokrat Parti İktidarında Akçaabat’ta Şapka Kanunu Muhalifleri”, **Uluslararası Düünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu**, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2019, s.331.; Mehmet Pınar, Rüstem Çurku, “Cumhurbaşkanlığı Arşiv Belgelerine Göre Emniyet Umûm Müdürü Cemal Göktan’ın 1958 Şark Raporu ve Tek Parti Dönemiyle Karşılaştırılması”, **3. Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Kongresi**, Van 2019, s.346.

2 Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.385.

3 Mehmet Pınar, “Van’da Demokrat Parti Teşkilatlanması”, **Atatürk Dergisi**, S 2, C 2, 2013, s.45.; Çağrı Pişkin, Demokrat Parti Dönemi Türk Emniyet Teşkilatı, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Kayseri 2024, s.233-234.

4 Fahir Armaoğlu, 20. Yy. Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007, s.35.

sonrasında oluşan yönetim, Sovyet etkisine açık hâle gelmiştir. SSCB'nin bu ülkeler üzerinden yürüttüğü propaganda faaliyetlerinde Kürtçe radyo yayınları ve basılı materyaller merkezi bir rol oynamıştır⁵. Ülkenin genelindeki bu ekonomik zorluklar ve özellikle doğu sınırlarında yaşanan siyasi gerilimler, Doğu Vilayetlerinin sosyo-kültürel yapısını ve güvenlik durumunu da doğrudan etkilemiştir.

Bu bağlamda, EUM Mehmet Cemal Gökten'in 1958 tarihli Doğu vilayetleri raporu, söz konusu bölgenin o dönemdeki sosyo-kültürel gözlemlerini ve uygulanan güvenlik politikalarını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu rapor, bir yandan bölgedeki farklı toplumsal kesimlerin yaşam tarzları, inançları ve birbirleriyle olan ilişkileri hakkında değerli bilgiler sunarken, diğer yandan da devletin bölgedeki güvenlik kaygılarını ve bu kaygıları gidermeye yönelik stratejilerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, mevcut araştırma materyalleri aracılığıyla Gökten'in raporunda yer alan temel sosyo-kültürel gözlemler ve güvenlik politikaları analiz edilecek, dönemin Türkiye'sinin genel atmosferi içerisindeki anlamı ve önemi değerlendirilecektir. Çalışmanın yapısı ise öncelikle Doğu vilayetlerinin sosyo-kültürel yapısının detaylı bir şekilde ele alınması, ardından bölgedeki güvenlik sorunlarının ve bu sorunlara karşı geliştirilen politikaların incelenmesi şeklinde olacaktır. Ayrıca Gökten'in raporundan önce kaleme alınan bölgeyle alakalı raporlar ve bu raporlarla ilgili çalışmalar incelenerek kısaca benzer ve ortak yönleri incelenecektir.

Mehmet Cemal Gökten'in kızı Hatice Nurdan Yıldırım ile torunu Fazıl Osman Yıldırım tarafından tarafımıza ulaştırılan rapor temel alınarak hazırlanan bu çalışmada; Cemal Gökten'in bir bürokrat olarak Doğu Bölgesi'ne ve bu bölgedeki sorunlara bakış açısı, bölgeyi hangi amaçla ziyaret ettiği ve bu ziyarete ilişkin raporu neden kaleme aldığı, devletin bölge sorunlarına yönelik çözüm önerileri, bölgenin sosyo-kültürel ve güvenlik temelli meseleleri ile dış tehdit algısının bölge üzerindeki etkileri gibi sorulara yanıt aranmaktadır. Bu çalışmaya katkılarından ötürü Hatice Nurdan Yıldırım ile Fazıl Osman Yıldırım'a şükranlarımı sunarım. Çalışma, Hatice Nurdan Hanım ve Fazıl Osman Bey'in bilgileri ve izinleri dahilinde hazırlanmıştır.

I. Mehmet Cemal Gökten'in Kısa Özgeçmişi

Mehmet Cemal Gökten, 1 Temmuz 1906 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kosova vilayetine bağlı Üsküp şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Musa Kazım

5 Ali Başaran, "SSCB'nin Türkiye Kürtlerine Yönelik Politikası, 1945-1960", **International Journal of Kurdish Studies**, S 2, C 8, 2022, s.222-223.

EMNİYET UMÛM MÜDÜRÜ MEHMET CEMAL GÖKTAN'IN
GÖZÜNDEN DOĞU RAPORU (1958)

Bey, annesi ise Neyyire Hanım'dır. 1913 yılında, Balkan Savaşları'nın yarattığı olumsuz koşullar nedeniyle ailesiyle birlikte Selanik'ten kalkan son gemiye binerek İstanbul'a göç eden Musa Kazım Bey ve ailesi, hükümetin göçmen yerleştirme politikası doğrultusunda Sivas'a yerleştirilmiştir⁶.

Göktan, Millî Mücadele yıllarında kısa bir süre akrabalarının yanında Denizli'de yaşamış, daha sonra babasının Küre Kaymakamlığına atanması nedeniyle Kastamonu'ya taşınmıştır. Lise mezuniyetinin ardından ağabeyi Kemal Bey ile birlikte Ankara Orman Çiftliği'nde memur olarak görev almıştır. Ancak bu görev, kendisini tatmin etmemiş ve eğitime devam etmek amacıyla Ankara Hukuk Fakültesine kaydolmuştur. 9 Temmuz 1930 tarihinde fakülteden mezun olduktan sonra, Nüfus Umûm Müdürlüğünde şef olarak kamu görevine başlamıştır⁷. Daha sonra sırasıyla Kangal, Ardahan, Akçaabat ve Mudanya Kaymakamlıkları görevlerinde bulunmuştur⁸.

Emniyet Teşkilatındaki kariyeri ise 23 Aralık 1944 tarihinde Emniyet Teşkilât Kanunu'nun 96. maddesi gereğince Bursa Vilâyeti Emniyet Müdürlüğü görevini yürütmek üzere EUM Birinci Şube Müdürlüğüne atanmasıyla başlamıştır⁹. 3 Eylül 1945'te asaleten Bursa Emniyet Müdürü olarak görevlendirilmiş¹⁰, 26 Temmuz 1947'de EUM bünyesinde 2. Sınıf Emniyet Müdürü rütbesini almıştır. 7 Kasım 1947'de EUM Birinci Şube Müdürlüğüne¹¹, ardından 14 Temmuz 1949'da İstanbul Emniyet Müdürlüğüne atanmıştır¹². 14 Mayıs 1950 genel seçimleri sonrasında DP iktidara

6 Mehmet Cemal Göktan'ın kızı Hatice Nurdan Yıldırım ve torunu Fazıl Osman Yıldırım ile 08.02.2025 tarihinde yapılan röportaj.

7 Göktan, 1933 yılında Fatma Bedia Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten üç kızı olmuştur. Hatice Nurdan Yıldırım ve Fazıl Osman Yıldırım ile 08.02.2025 tarihinde yapılan röportaj. **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 10-9-0-0, 264-807-5-22.; Pınar, Çurku, a.g.m., s.346-347.; **BCA**, 30-11-1-0, 88-23-1.

8 **Resmî Gazete**, 10 Ağustos 1936, S 3378.; **Resmî Gazete**, 5 Kasım 1938, S 4055.; **Resmî Gazete**, 12 Temmuz 1941, S 4858.; Hatice Nurdan Yıldırım ve Fazıl Osman Yıldırım ile 08.02.2025 tarihinde yapılan röportaj.

9 **BCA**, 30-11-1-0, 172-36-14.

10 **BCA**, 30-11-1-0, 177-25-2.; Cumhuriyet dönemi polis tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: Yücel Yiğit, "Miras ve Süreklilik: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Polis", **Adli Bilimler ve Kriminallistik Ansiklopedisi**, Editörler: Ogün Vural-Hamit Hanlı, C I, Adalet Yayınevi, Ankara 2023, s.1-12.

11 **BCA**, 30-11-1-0, 193-21-14.; 30-11-1-0, 194-29-15.

12 Göktan'ın Bursa Emniyet Müdürlüğü dönemine dair kızı Hatice Nurdan Hanım'ın hatıralarında, makam aracı olarak sepetli motosiklet kullanıldığı ve Göktan'ın bu aracın sepetinde oturarak Emniyet Müdürlüğüne gittiği göze çarpmaktadır. Hatice Nurdan Yıldırım ve Fazıl Osman Yıldırım ile 08.02.2025 tarihinde yapılan röportaj.; **BCA**, 30-11-1-0, 206-19-19.

geldikten sonra, Gökten ilk olarak 6 Temmuz 1950 tarihinde EUM'de Emniyet Müdürü olarak göreve başlamış ve 10 Mayıs 1951 tarihine kadar bu görevi sürdürmüştür¹³.

Emniyet Teşkilatındaki görevlerinin ardından üç farklı ilde vali olarak hizmet vermiştir¹⁴. 18 Nisan 1951'de Erzurum Valiliğine¹⁵, 26 Mayıs 1954'te Konya Valiliğine¹⁶, 10 Eylül 1955'te ise Ankara Valiliğine atanmıştır¹⁷. 7 Ekim 1957 tarihinde Cumhurbaşkanı onayı ile EUM'ye atanmıştır. Gökten, bu atamanın ardından bir süre Ankara Valiliği ve EUM görevlerini birlikte yürütmüştür¹⁸.

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından, birçok devlet görevlisi gibi Cemal Gökten da tutuklanmış ve bir süre cezaevinde kalmıştır. 1964 yılında tahliye edildikten sonra, 1969 yılına kadar Ankara'da ailesiyle birlikte yaşamıştır. 1969-1971 yılları arasında Antalya'da emeklilik hayatı sürdürmüş, 1972 yılında ise eşiyle birlikte İstanbul Kadıköy'e yerleşmiştir. 18 Temmuz 1979 tarihinde Ankara'da geçirdiği bir kalp ameliyatı sırasında hayatını kaybetmiştir¹⁹.

Gökten, Türkiye'nin farklı bölgelerinde kamu yönetiminin çeşitli kademelerinde görev yapmış hem Emniyet Teşkilatı hem de valilik süreçlerinde kritik roller üstlenmiş bir bürokrat olarak tarihe geçmiştir. Kendisinin yönetim anlayışı, kriz anlarındaki tutumu ve kamu düzenine olan katkıları, dönemin siyasi ve toplumsal gelişmeleriyle birlikte değerlendirildiğinde önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır.

13 **BCA**, 10-9-0-0, 264-807-5-22.

14 Polis müdürlüğünden Valiliğe geçen bir başka isim de Burdur Valisi Kamuran Çuhruk'tur. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: Yücel Yiğit, "Polis Müdürlüğünden Mülkiyeye: Burdur Valisi Kâmuran Çuhruk", **Burdur'a Değer Katan Şahsiyetler**, Ed. Zafer Gölen, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ) Yayınları, 2024, s.944-959.

15 **Resmî Gazete**, 25 Nisan 1951, S 7793.

16 **Resmî Gazete**, 10 Haziran 1954, S 8725.

17 Erzurum Valiliğine atandığı dönemde Gökten'in maaşı 90 lira, Konya Valisi olduğu dönemde 100 lira olmuştur. Daha sonra 22 Temmuz 1954 tarihinde 125 liraya çıkarılmıştır. 1957 yılında Ankara Valiliği döneminde ise maaşı 22 Şubat 1957 tarihinde 150 liraya yükseltilmiştir; **BCA**, 30-18-1-2, 136-66-10.; 30-18-1-2, 145-113-17.; **Resmî Gazete**, 25 Nisan 1951, S 7793.; Osmanlı'dan Cumhuriyet'e polis maaşları hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: Yücel Yiğit, "II. Meşrutiyet Dönemi Polis Maaşları (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Polis Maaşları 1865-1937)", **Mehmet Genç Anısına Uluslararası Osmanlı İktisat Tarihi Sempozyumu**, İstanbul 2021.; **BCA**, 30-18-1-2, 140-82-4.; Cemal Gökten, "The Police of Turkey", **International Association of Chiefs of Police**, Mart 1960, s.10.

18 **BCA**, 30-11-1-0, 267-28-16.; Hatice Nurdan Yıldırım ve Fazıl Osman Yıldırım ile 08.02.2025 tarihinde yapılan röportaj.

19 Hatice Nurdan Yıldırım ve Fazıl Osman Yıldırım ile 08.02.2025 tarihinde yapılan röportaj.; Yücel Yiğit, İbrahim İrdem, "İnönü'ye Suikastler: Düzmece Mi Gerçek Mi?", **Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri**, İzmir 2019, s.33-34

II. Doğu Raporunda Sosyo-Kültürel Gözlemler

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan bu yana etnik ve dini çeşitliliği bünyesinde barındıran bir toplum yapısına sahiptir. Bu çeşitlilik, ülkenin farklı bölgelerinde çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Özellikle Doğu bölgesi, tarihsel süreçte farklı etnik ve dini grupların birlikte yaşam sürdüğü bir coğrafya olarak öne çıkmaktadır. Bu toplumsal çeşitlilik, zaman zaman bölgedeki sosyal dinamikleri etkileyen önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır.

1958 yılının 15 Ekim Çarşamba günü, Cemal Göktan beraberinde, Kurmay Yarbay Sezai Okan, Emniyet Dördüncü Daire Başkanı Ferit Kubat ve Milli Emniyet Hizmetlerinden Müfettiş Ragıp Kardüz ile birlikte Ankara’dan hareket etmiştir. Bu seyahatin temel amacı, dönemin güvenlik politikalarını yerinde değerlendirmenin yanı sıra, bölgedeki sosyo-politik yapıları gözlemleyerek çözüm önerileri geliştirmektir. Bu çerçevede Göktan, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Batman, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri, Muş, Erzurum, Trabzon, Tuğ²⁰, Giresun ve Samsun’u kapsayan 12 günlük bir inceleme gezisi gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaretler sırasında, valiler ve yerel yöneticilerle yapılan görüşmelerin yanı sıra gerçekleştirilen incelemeler doğrultusunda çeşitli tespit ve çözüm önerileri geliştirilmiştir. Seyahat 27 Ekim’de sona ermiş, ziyaretle ilgili rapor ise 8 Kasım 1958 tarihinde kaleme alınmıştır²¹.

1958 yılı Ekim ayında EUM Cemal Göktan tarafından gerçekleştirilen Doğu vilayetleri gezisi, güvenlik ve kamu düzenine ilişkin meselelerinin ele alınmasının yanı sıra bölgenin kültürel dokusunu, dil kullanım biçimlerini, sosyo-ekonomik dönüşüm seviyesini ve modernleşmeye olan yatkınlığını da kapsamlı biçimde değerlendirmeyi hedeflemiştir. Raporun giriş kısmında ulaştırma altyapısının niteliği, kültürel etkileşim olanaklarının genişliği ve vatandaşların refah düzeyi ile toplumsal bütünleşme arasındaki bağ vurgulanmakta, raporun satır aralarında ise modernleşmenin yalnızca fiziki altyapıyla sınırlı kalmayıp kültürel ve zihinsel bir dönüşüm ile gerçekleştirilebileceği fikri öne çıkarılmaktadır²².

Göktan’a göre, karayolu ulaşımının gelişmişliği “Seyahatin %90’ı standart asfalt veya stabilize yol, %10’u da bakımlı veya inşa halindeki yol olup yılın her mevsiminde her

20 Bitlis’in Tatvan ilçesi civarındaki bölge.

21 Cemal Göktan, “Doğu Vilayetleri Raporu”, 8 Kasım 1958, s.1. (Raporun tamamı Mehmet Cemal Göktan’ın torunu Fazıl Osman Yıldırım tarafından tarafımıza gönderilmiştir.), Pınar, Çurku, a.g.m., s.347-348.

22 Pınar, Çurku, a.g.m., s.348-350.

türlü nakil vasıtalarına açık ve üzerinde kolaylıkla seyrüsefer edilebilecek bir halde gerçekleşmiştir” ifadesiyle aktarıldığı üzere ekonomik, toplumsal ve kültürel birliğin tesisi açısından önemli bir imkân sunmaktadır. Raporun devamında devletin Hakkâri’ye kadar yolları yaptığından ve Bağdat Paktı yol programı içerisinde İpek Yolu adı verilen Van-Hakkâri-İran yolunun inşasına başlanacağı bilgisi verilmiştir. Böylece DP köylü kesimin patronu olarak görülmüş ve oyların büyük bölümüne sahip olmuştur²³. Bu değerlendirme, modern devletin fiziksel bütünlüğünü sağlama aracı olarak ulaşım altyapısını öne çıkaran klasik modernleşme söylemiyle örtüşmektedir. İngiliz diplomat Parsons’ın 1956 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne gerçekleştirdiği seyahatte izlediği güzergâh ve kullandığı ulaşım araçlarına ait bilgilerde Göktan’ın aktardığı bilgilerle uyumluluk göstermektedir. Parsons’un raporunda: Ankara’dan Diyarbakır’a uçakla gittiği, buradan taksiyle Mardin’e geçtiği, aynı güzergâhı kullanarak Diyarbakır’a döndüğü, ardından trenle Kurtalan’a, oradan otobüsle Siirt’e, Siirt’ten kamyonla Bitlis ve Tatvan’a, Van Gölü’nü buharlı bir feribotla geçtikten sonra kamyonla Hoşap, Başkale ve Hakkâri’ye, Hakkâri’nin kuzeybatısındaki bir yaylaya ise atla ulaştığı, dönüş yolunda Van’a ciple gidip Van Gölü’nü tekrar geçtikten sonra, kamyonla Muş’a, trenle Genç’e, ciple Bingöl’e ve araba ile Elâzığ’a ulaştığı, turunu, otobüsle Tunceli’ye ve yeniden Elazığ’a giderek tamamladığı, ardından uçakla Ankara’ya döndüğü aktarılmıştır²⁴. Bahse konu iki raporda yer alan bilgiler dönemin ulaşım ve bayındırlık hizmetleri açısından durumunu ortaya koymaktadır. Ancak Göktan’ın raporunun ilerleyen bölümlerinde, bu altyapı gelişiminin kültürel dil pratikleri üzerinde beklenen etkileri doğurmadığı gözlemlenmiştir. Göktan, geçmişte şehir merkezlerinde Türkçenin yaygın olarak konuşulduğunu ve Kürtçe konuşan köylülerin de Türkçeyle iletişim kurabildiklerini belirtmekte; buna karşılık, son yıllarda şehirlerde Kürtçenin yayılmaya başladığını dile getirmektedir. Bu dilsel değişimin nedenlerinden biri olarak yol inşalarının tamamlanması ve tarımsal ile hayvansal ürünlerin yüksek gelir sağlaması sonucunda, köylü vatandaşların yaşam düzeyi artmış; bu durum, Doğu illerindeki şehir ve kasabaların çarşılarının köylü nüfusla yoğunlaşmasına neden olmuştur. Ne var ki, bu durum klasik modernleşme teorilerindeki beklentilerin tersine bir sonuç doğurmuştur: ekonomik bütünleşme arttıkça merkezî dilin değil, yerel dilin kamusal alanda daha

23 A. Vahap Uluç, “Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneğinde Siyasal Katılım”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.208.

24 Resul Babaoğlu, “Bir İngiliz Diplomatın Gözlemleriyle Türkiye’nin Doğu Vilayetlerinin 1956 Yılındaki Genel Durumu”, **Journal of History Studies**, S 1, C 10, 2018, s.37.

güçlü biçimde yer bulduğu görülmüştür. Göktan’a göre bu olgu, kültürel çözülmenin ve merkezî devletle yerel topluluklar arasındaki bağların zayıfladığının bir göstergesidir²⁵.

Bölgedeki kırsal mimari örüntüler de dikkat çekici bir diğer unsur olarak raporda yer bulmuştur. Orta Anadolu ve Batı bölgelerinde yaygınlaşan çatılı ve kiremitli evlerin Doğu vilayetlerinde hâlen istisnai olduğu; halkın yazları çadırlarda, kışları ise “iptidai kom” olarak nitelendirilen yapılarda yaşadığı ifade edilmektedir. Fiziki modernleşmenin simgeleri olarak değerlendirilebilecek okul, hükümet konağı, karayolu bakım evi gibi yapılar yalnızca devletin varlığını görünür kıldığı alanlarla sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte, Göktan bu yapıları modernleşme açısından umut verici gelişmeler olarak görmektedir. Bu bağlamda, modernleşme sürecinin halktan ziyade merkezi bir devlet iradesiyle ve yukarıdan aşağıya yürütüldüğü anlaşılmaktadır²⁶.

Bölgenin ekonomik kalkınması açısından petrol önemli bir unsur olmuştur. 1950’li yıllarda Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) öncülüğünde Raman ve Garzan bölgelerinde yoğun arama ve üretim faaliyetleri yürütülmüş; 1955’te Garzan-12 kuyusunda 1456 metrede ilk petrol bulunmuştur. 1957 yılında Petrol Kanunu’nda yapılan değişikliklerle, yabancı şirketlerin Türkiye’de yatırım yapmasının önü açılmış; bu bağlamda Mobil, BP, California Texas ve Shell gibi 58 yabancı şirket ülkeye girmiştir. Artan üretimle birlikte Batman Rafinerisi’nin kapasitesi 1957’de 614 bin tona çıkarılmak üzere yeniden yapılandırılmıştır²⁷. Göktan’ın raporunda da petrol aramaları dikkat çekmektedir. Batman ve çevresindeki petrol çalışmaları, ekonomik modernleşmenin kültürel etkileri bağlamında olumlu bir örnek olarak sunulmaktadır. Göktan, bu bölgeye yerleşen “uyanık, kültürlü ve medeni” halkın çevresine olumlu yönde etki ettiğini vurgular. Bu anlatım, kalkınmanın yalnızca ekonomik değil, kültürel bir taşıyıcı unsur aracılığıyla da gerçekleştirilebileceği anlayışını yansıtmaktadır. Modernleşmenin, yerel dinamiklerden ziyade dışardan gelen ilerici müdahalelerle mümkün olabileceği düşüncesi burada ima edilmektedir²⁸.

Parsons ayrıca, Türkiye’nin Doğu vilayetlerinde yalnızca yeni kurulan şeker fabrikaları ve maden işleme tesislerinin kayda değer endüstriyel yatırımlar

25 Göktan, **a.g.e.**, s.1.

26 Göktan, **a.g.e.**, s.1-2.

27 **BCA**, 30-01-0-0, 94-588-9.; Yavuz Haykır, Özkan Demir, “6326 Sayılı Petrol Kanunu ve Demokrat Parti Dönemi Petrol Politikası”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 41, C 2, 2017, s.262.

28 Göktan **a.g.e.**, s.2.

olduğunu, ancak bunların dışında anlamlı bir sanayi faaliyetinin bulunmadığını vurgulamıştır. Halkın modernleşmeye karşı genel bir isteksizlik içinde olduğu, gezilen vilayetlerdeki en modern binaların genellikle kamuya ait valilik, hastane, okul ve karakol gibi yapılar olduğu; bu yapıların geri kalan yerleşim dokusuyla belirgin bir tezat oluşturduğu belirtilmiştir²⁹.

İngiliz diplomat Parsons, 1956 yılında yaptığı gezi de özellikle Diyarbakır, Mardin ve Siirt'te Arapça ile Kürtçenin gündelik yaşamda yoğun şekilde kullanıldığını gözlemlemiştir. Mardin'e ilişkin demografik yapıyı değerlendirirken, şehrin nüfusunun büyük ölçüde Araplardan oluştuğunu, Türk nüfusunun yok denecek kadar az olduğunu ve Türkiye genelinde yaygın olan Atatürk bilincinin bu bölgede yeterince hissedilmediğini ifade etmiştir. Bölgede görece geniş bir Hristiyan topluluğun varlığına dikkat çekmiş, özellikle Midyat gibi ilçelerin Hristiyan nüfus ağırlıklı olduğunu belirtmiştir. Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında herhangi bir düşmanlığın bulunmadığını; “biz hepimiz Arabız, bazıları Hristiyan” söyleminin bu birlikteliği yansıttığını aktarmıştır. Parsons'un aktardığına göre, dini kıyafetleriyle halk arasında saygıyla karşılanan rahipler, “Türkiye Cumhuriyeti bizi birleştirdi ve aşırılıklar sona erdi” görüşünü dile getirmiştir. Ayrıca, Hristiyanlara karşı herhangi bir ekonomik husumet bulunmadığını, her iki topluluğun da yoksulluk içerisinde ortak bir yaşam sürdürdüğünü ifade etmiştir. Diyarbakır'ı daha hoşgörülü bir yer olarak nitelendiren Parsons, şehirde dört büyük ve bir küçük Hristiyan topluluğun kendi bağımsız kiliselerine sahip olduğunu ve bu toplulukların Müslüman, Kürt ve Türk halkla dostane ilişkiler içinde yaşadığını vurgulamıştır³⁰. Bunun yanı sıra, bölgedeki feodal yapı ve aşiret ilişkileri yalnızca toplumsal yapıyı değil, siyasal yaşamı da şekillendirmiştir. Bu yapılar, seçim sonuçlarına yansıdığı gibi halkın siyasi partilerden olan beklentilerini de belirlemiştir³¹. Parsons'a göre, DP hükümetinin Kürt ileri gelenlerine halkı yönetme konusunda yetki vermesi, bölge halkı arasında yaygın bir memnuniyet kaynağıdır³².

Göktan'ın raporunda Parsons'un raporuna benzer gözlemlere dikkat çekmektedir. Mardin ve Siirt özelinde yapılan dil ve kültür analizleri ve “Artuk Oğullarının 400 küsur sene medeniyetlerini göturdükleri bu Vilayetimizin halkı da hiç şüphe yok ki ırk, kan ve ruh itibariyle Türk'tür.” sözleri Göktan'ın modernleşme perspektifinde kültürel

29 Babaoğlu, a.g.m., s.36.

30 Babaoğlu, a.g.m., s.37.

31 Babaoğlu, a.g.m., s.38.

32 Babaoğlu, a.g.m., s.40.

homojenliği esas aldığını ortaya koymaktadır. Mardin'de halkın büyük çoğunluğunun Arapça konuşması, yaşam tarzının “uzun yılların ihmali, Arap dil ve kültürünün nüfuzu, hatta giyinişlerinin, gıdalarının, görünüşü ve düşünüşlerinin dahi Arap alemine yakın” bulunması, ulusal kültür bağlamında bir zafiyet olarak değerlendirilmiştir. Siirt'te de durum “Şehir ile civarındaki sekiz köyü bozuk bir Arapça diğer köyleri ise Kürtçe konuşmaktadır. Ancak şimale doğru çakıldıkça Türkçe'nin daha güzel bir lehçe ile konuşulduğu dikkati gelmektedir.” şeklinde açıklanmıştır. Bu ifade, dilin estetik niteliğine de bir değer biçildiğini göstermektedir³³.

Göktan'ın raporundan önce yazılan raporlarda da Türkçe meselesi üzerinde durulmuştur. Bu raporlarda, Göktan'ın raporuyla örtüşen dış tehdit algısı ön plana çıkmaktadır. Kadim Türk coğrafyasında Türkçe kullanmanın problem olduğu şehir merkezlerinde Türkçe köy ve kasabalarda ise Kürtçenin konuşulduğu görülmüştür. Bu durumun nedeninin ise dış müdahale ile yaptırılan radyo ve ajans yayınlarının olduğu Göktan'ın ve daha önce yazılan raporlarda belirtilmiştir³⁴.

Raporda, bölgenin mülkiyet yapısıyla yerel otoriteler arasındaki ilişki bağlamında kültürel çözülme süreci ele alınmıştır. Özellikle Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkâri gibi illerde bey, ağa ve şeyh gibi geleneksel güç odaklarının halk üzerindeki etkisinin yeniden güç kazandığı vurgulanmıştır. Göktan'a göre bu yapıların etkisinin azalmasıyla birlikte halkın yaşam standartları yükseleceği ve kültürel düzeyinin artacağı vurgulanmış, ancak bu dönüşümün devletin denetiminde ve zaman içerisinde gerçekleşmesi gerektiği ifade edilmiştir³⁵.

Raporda yer alan Bitlis örneği, Göktan'ın bölgeye yönelik önyargılarını gözden geçirdiği örneklerden biridir. Daha önce “sıkıcı ve iptidai” olarak nitelediği bu şehri ziyaret ettikten sonra önceki değerlendirmeleriyle çeliştiğini kabul etmiş; “Evleri birçok Selçuk ve Osmanlı eski Sanat eserleri, zeki ve uyanık Halkı ile en az 900 seneden beri Türk olan, doğudan batıya akıp giden Türk boylarının kademeli bir şekilde gelip geçtiği bu şehrimizi Pekâlâ kısa bir zamanda eski haline getirmemiz mümkün olur” şeklinde sözleriyle I. Dünya Savaşı öncesinde 70000 nüfuslu olan Bitlis'i Selçuklu ve Osmanlı'dan kalma taş mimarisi, sanat eserleri ve halkın zekâsını takdir etmiştir. Benzer şekilde, Batman ve Tuğ gibi merkezlerin de modernleşme

33 Göktan, **a.g.e.**, s.2.; Pınar, Çurku, **a.g.m.**, s.350.

34 Mehmet Pınar, Volkan Tunç, “Tek Parti Dönemi Raporlarında Van”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S Van Özel Sayısı, 2021, s.164.; Pınar, Çurku, **a.g.m.**, s.355.

35 Göktan, **a.g.e.**, s.2-3.

potansiyeline sahip olduğu belirtilmiş; bu şehirlerin “biraz zorlanarak” büyük kültür ve ticaret merkezlerine dönüştürülmesinin zaruri olduğunu ifade etmiştir. Buradaki “zorlamak” ifadesiyle modernleşmenin doğal yollarla değil, devletin planlı ve müdahaleci bir şekilde gerçekleştirmesi gerektiğini ortaya koymuştur³⁶.

Van özelinde yapılan tespitlerde ise dramatik bir tarih anlatısı dikkat çeker. Nüfusun 70–80 binden 17 bine düşmesi, Ermeni saldırılarının yol açtığı yıkım ve kültürel mirasın kaybı bir kaygı unsuru olarak dile getirilmiş; Yıkılmış, yanmış, yakılmış camiler, Mescitler, Türbeler, Medreseler, Çeşmeler ve meskenlerin restore edilerek “bir müze halinde muhafaza” edilmesi önerilmiştir. Ayrıca, “Van Gölü çevre Türk halkı ile ve Köyleri ise Kürtlerle meskündür” sözleriyle Van’ın sosyolojik durumu aktarılmış, Van Gölü çevresinde Kürtçe konuşan kişilerin soyadlarından yola çıkılarak “dillerini kaybetmiş Türkler” oldukları öne sürülmüştür. Bu bakış açısı, modernleşme sürecinin asimilasyondan ziyade yeniden kimlik inşa etmeyi hedeflediğini göstermektedir. Ayrıca Van Valisinin yaptığı temaslarda, halkın kendileri de asıllarının ne olduğunu bilmediklerini ve bir an evvel okullar açılarak çocuklarına Türkçe öğretilmesini istedikleri raporda göze çarpmaktadır³⁷.

Gökten’in raporunda, bölgenin tarımsal yapısına ilişkin değerlendirmelere de yer verilmiştir. DP döneminde, bölgedeki köylülerin geleneksel tarım yöntemlerine dayalı üretim yapmaya devam ettikleri, modern tarım tekniklerinin ve endüstriyel yatırımların ise yeterli düzeyde olmadığı vurgulanmıştır. Van, Muş, Ağrı, Erzurum, Kars vilayetlerinde boş ve münbit araziler ve geniş ovaların bulunduğu dikkat çekmiş ancak bu arazileri işleyecek insan gücünün olmadığını belirtmiştir. Van Gölü çevresi ile Çaldıran Ovası, Muş, Malazgirt, Eleşkirt, Erzurum, Pasinler ve Iğdır ovaları benzer özellikler göstermektedir. Bu verimli ancak boş arazilere, Erzurum’un kuzey ilçeleri olan Oltu, Tortum ve İspir’in yanı sıra Artvin, Rize ve Trabzon illerinden gelen bazı topluluklar yerleşmiştir. Ancak daha önce Mutki, Sason ve Bitlis gibi bölgelerden gelerek bu alanlarda hayvancılıkla uğraşan yerleşik halk, bu yeni yerleşimlere karşı direnç göstermekte ve bu nedenle çeşitli cinayet vakaları da yaşanmaktadır. Gökten, Karadeniz sahil kesiminde yaşayan, toprağa sahip olmamakla birlikte çalışkan ve görece yüksek bir kültürel seviyeye sahip olan nüfusun, devletin uygun gördüğü politikalar aracılığıyla tarım yapabilecekleri bu bölgelere yönlendirerek iskânlarının

36 Gökten, **a.g.e.**, s.3.; Pınar, Çurku, **a.g.m.**, s.351.

37 Gökten, **a.g.e.**, s.3-4.

sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu meselenin, zaman kaybetmeksizin ve öncelikli bir konu olarak ele alınmasının zorunlu olduğunun altını çizmiştir³⁸.

1956 yılında bölgeyi ziyaret eden İngiliz diplomat Parsons, ulaşım ve iletişim altyapısında önemli yetersizliklerin bulunduğuna dikkat çekmiş, kara yollarının ve haberleşme ağlarının son derece zayıf olduğunu, ulaşım olanaklarının ise oldukça sınırlı kaldığını belirtmiştir. Parsons'a göre, bölge genelinde yaşam standartları düşük düzeyde seyretmekte; pek çok ilde eğitim hizmetleri yalnızca ilkokul ve ortaokul seviyesinde sınırlı kalmaktadır. Nüfus yoğunluğunun görece düşük olduğu bu yerleşim alanlarında, konutların büyük ölçüde çamur ve taş gibi geleneksel malzemelerle inşa edildiği ifade edilmiştir³⁹. Öte yandan, DP hükümetinin tapu ve kadastro çalışmaları doğrultusunda, ülke genelinde kapsamlı bir harita çıkarılması sağlanmış, özellikle Ağrı ili ve ilçelerinde tapu ve kadastro işlemleri tamamlanarak, tapusuz hiçbir alan bırakılmamıştır⁴⁰.

Göktan, modernleşmenin yalnızca fiziksel yatırımlarla sınırlı kalmaması gerektiğini; medya ve kültürel yayın politikaları ile de desteklenmesinin önemini vurgular. Erzurum ve Diyarbakır'da kurulması planlanan radyo istasyonlarının, yerel müzikler, masallar ve kahramanlık anlatıları yoluyla halkı merkeze bağlayabileceği düşünülmektedir. Bu yaklaşım, kültürel modernleşmenin duygusal ve sembolik bağlar üzerinden de inşa edilebileceğini göstermektedir⁴¹. Özetle, Göktan'ın gözlemleri, 1950'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti devletinin Doğu bölgelerinde çok boyutlu bir modernleşme süreci yürütme çabasını, bu sürecin yalnızca maddi koşulların iyileştirilmesiyle olmayacağını, kimlik ve aidiyet alanlarının yeniden yapılandırılması gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır.

III. Doğu Raporunda Güvenlik Politikaları, Asayiş Sorunları ve Tehdit Algısı

Cemal Göktan'ın 1958 yılı Ekim ayında gerçekleştirdiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu seyahatine dayanan gözlemler, EUM perspektifinden bölgenin güvenlik politikalarına,

38 Göktan, **a.g.e.**, s.5.

39 Babaoğlu, **a.g.m.**, s.41.

40 Fatih Özçelik, Bilal Tunç, "Demokrat Parti Döneminde Ağrı'da İdari Alanda Yapılan Düzenlemeler (1950-1960)", **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, S 7, C 3, 2017, s.475.

41 Göktan, **a.g.e.**, s.4.

toplumsal yapılarına ve tehdit algısına ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Rapor, bir yandan devletin iç güvenlik anlayışındaki yapısal kırılmaları göz önüne sererken, diğer yandan bölgesel asayişe dair yerel sorun alanlarını ve çözüm önerilerini kapsamlı bir şekilde ele alır. Bu çerçevede Göktaş'ın gözlemleri, bölgenin güvenlik dokusunun hem fiziksel altyapı hem de idari personel nitelikleri üzerinden yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır.

Göktaş'ın seyahati boyunca kat ettiği yaklaşık 5.300 kilometrelik güzergâhın büyük oranda asfaltlanmış veya stabilize edilmiş yollarla örülmüş olması, ulaşımın kolaylaşması sayesinde bölge ile merkez arasındaki fiziksel bağların güçlendiğini ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler, asayişin sağlanmasını kolaylaştırıcı bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Devletin ulaşılabilirliğinin artması, güvenlik aygıtının müdahale kapasitesini de doğrudan etkilemektedir⁴².

Göktaş'ın dikkat çektiği üzere, güvenlik politikalarının sadece fiziki altyapıya dayanması yeterli değildir. Raporun en çarpıcı yönlerinden biri, doğrudan dil, kültür ve etnik aidiyet meselelerinin güvenlik başlığı altında ele alınmasıdır. Göktaş, Türkçenin kamusal alanlardaki yaygınlık oranında geçmişe kıyasla belirgin bir gerileme gözlemlemekte; şehir ve kasaba çarşılarında Kürtçenin görünürlüğünün arttığını not etmektedir. Bu durum, bölgedeki dilsel çeşitliliğin yanı sıra bir dil asimilasyonu olarak yorumlanmakta, devletin bu alanlarda daha belirgin bir kültürel ve güvenlik politikası geliştirmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Göktaş'ın raporundan önce yazılan raporlarda bu hususlara değinilmiş ve bölgenin Türk kökenli olduğunu ancak dış etkiler ile Türklük özelliklerini zamanla kaybettikleri vurgulanmıştır⁴³.

1956 yılında bölgeyi ziyaret eden İngiliz diplomat Parsons, DP iktidarının Kürtlere yönelik benimsediği liberal politikaların Bağdat Paktı bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Parsons'a göre, Bağdat Paktı Türkiye'ye bölgesel düzeyde iyi komşuluk ilişkileri kazandırmış hem Türkiye hem de Irak, yönetimleri altındaki Kürt nüfusla doğrudan bir çatışmaya girmemiştir. Bu durumun sürdürülebilirliği ise, Kürtlerin mevcut siyasal gelişmelere dâhil edilmemeleri koşuluyla mümkün olabilmiştir. DP'nin Kürt politikası ise yalnızca seçim dönemlerinde oy kazanımına odaklanan muhalefet partilerinin aksine, daha derinlikli ve kapsamlıdır. Zira Parsons, bölgede hâlen feodal ilişkilerin hâkim olduğunu, halkın sorgulamaksızın şeyhlerine oy verdiğini ifade

42 Göktaş, *a.g.e.*, s.1.

43 Pınar, Çurku, *a.g.m.*, s.350-351.

etmekle birlikte, DP'nin bu sosyo-politik zeminde dahi daha yapıcı ve dönüştürücü bir yaklaşım benimsediğini dile getirmiştir. Eski baskıcı yöntemlerden uzak duran DP iktidarı, Kürtleri birincil olarak “iyi bir Türk” ve ardından “iyi bir vatandaş” olmaya ikna etmeyi hedefleyen, uzun vadeli ve bütünleştirici bir politika yürütmektedir⁴⁴.

1950'lerde DP'nin Kürt aydınlarına yönelik görece müsamahakâr yaklaşımı, Kürt sorununun “Doğu meselesi” veya “kalkınma sorunu” gibi üstü örtülü terimlerle tartışılmasına olanak tanımıştır. Bu dönemde Kürt kökenli milletvekillerinin mecliste yer bulduğu ve Kürt kimliğiyle siyasal temsilin önünün açıldığı görülmektedir. Ancak bu kesimin 1950'ler boyunca sloganı “Doğu'nun geri kalmışlığı” olacaktır. 1950 yılı sonrasında bölgenin genelinde DP birinci parti olarak seçimleri kazanmıştır⁴⁵. 1957 genel seçimleri ile birlikte DP'deki iktidar yorgunluğu ve seçmenlerinin CHP'ye kayması durumu, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi özelinde ve tüm bölgelerde kendisini hissettirmiştir. Bu seçimlerde oylar yarı yarıya paylaşılmıştır⁴⁶.

Raporda, özellikle Mardin ve Siirt gibi vilayetlerde Arapça ve Kürtçenin hâkimiyeti, Arap radyo yayınlarının geniş bir dinleyici kitlesi bulması ve bu yayınların “zehirleyici” etkisine ilişkin ifadeler, dış kaynaklı propaganda faaliyetlerinin bir güvenlik tehdidi olarak algılandığını göstermektedir. Göktan'a göre, bu durum Kürt halkının bazı çevreler tarafından “bize düşman bir hale sokulmak” istenildiği anlamına gelmektedir⁴⁷. 1950'li yılların başından itibaren Erivan Radyosu'nun Kürtçe yayın yapmaya başlaması, Kürt kimliğinin dış kaynaklardan da beslenmesine yol açmış ve bu durum güvenlik yetkilileri tarafından dikkatle izlenmiştir. Bu yayınlar, bölgedeki Kürt nüfus üzerinde bir etki yaratmış ve Kürt kimliğinin bilincinde bir artışa neden olmuş olabilir⁴⁸. Bu bağlamda, Diyarbakır ve Erzurum'da kurulması planlanan radyo istasyonları aracılığıyla bölgesel kültürel yayınların yapılması ve

44 Babaoğlu, a.g.m., s.36-41.

45 Songül Miftakhov, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Parlamento'da Temsili: 1946-1960”, *International Journal of Political Science and Urban Studies*, S 6, C 2, 2018, s.8-12.; Barış Ertem, “1950 Genel Seçimleri Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Teşkilâtlanması”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 19, 2017, s.178-180

46 Ahmet İlyas, “1950-1960 Yılları Arasında Gerçekleşen Genel Seçimlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Açısından Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies*, S 9, C 4, 2017, s.574.; Ahmet Çağrıcı, vd., *Türk Siyasal Hayatında Demokrat Parti ve Adnan Menderes*, Mersin Akademi Yayınları, Mersin 2020, s.116.

47 Göktan, a.g.e., s.2.

48 Başaran, a.g.m., s.221.

bu suretle halkın “bizden uzaklaştırılması” sürecinin tersine çevrilmesi gerektiği belirtilmektedir. Göktan’ın çözüm önerileri arasında mahalli müzik, halk hikâyeleri, tarihi şahsiyetlerin hayatları gibi içeriklerle donatılmış yayınların hem kültürel entegrasyonu hem de milli güvenliği pekiştirici bir işlev göreceği vurgulanmaktadır⁴⁹. Polis Radyosunun kurulmasındaki amaç ise özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra propaganda amaçlı olarak ülkemize yönelik yayın yapan ve yaygın olarak arabesk olarak bilinen müzik tarzını yayınlayan Moskova’nın Sesi, Budapeşte’nin Sesi gibi birtakım radyoların etkinliğini azaltmaktır. Zira bu süreçte halkımız bu müzik tarzına büyük ilgi göstermiştir. Devlet eliyle işletilen Ankara Radyosu ve İstanbul Radyosu yayın ilkelerinden dolayı arabesk müzik yayını yapmamaktaydı. Polis Radyosu’nun kurulması özellikle kırsal bölgelerde bu radyoların etkinliğini en alt düzeye indirmiştir. Polis-Halk ilişkileri açısından oldukça faydalı olduğu tespit edilince, yayın gücü ve saatleri arttırılmıştır. Ancak Polis Radyosu bu dönemde büyük şehirlerle sınırlı kalmış, taşra faaliyetlerinde bir artış görülmemiştir⁵⁰.

1951 yılından itibaren taşra da faaliyet gösteren Önemli İşler Dairesi 1958 yılında Hatay, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi illerde CIA tarafından “İstihbarat Elemanı Sevk, İdare ve İstihbarat Operasyonu Düzenleme Kursu” düzenlenmiştir. Küçük gruplar, istihbarat eğitiminden geçirilerek hizmet üretmeye başlamışlardır. Sahada istihbarat toplama faaliyetlerinde bulunan bu küçük gruplar, elde ettikleri bilgileri merkeze aktarmışlardır⁵¹. Ancak bölgenin sosyo-kültürel gelişimi göz önüne alındığında istihbarat faaliyetlerinin yeterli düzeyde yapılmadığını ortaya çıkarıyor.

Göktan, asayişin temininde sadece teknik önlemlerle yetinmeyip, toplumsal yapının dönüşümüne odaklanan bir stratejiyi savunur. Raporda yer alan, Karadeniz bölgelerinden verimli tarım arazilerine iskân ettirilecek nüfus ile sadece tarım faaliyetlerinin geliştirilmesi hedeflenmemiştir. Bu iskân politikasının bir güvenlik aracı olarak kullanılabileceği ve demografik müdahalelerin iç güvenlik stratejisinin bir parçası olarak görüldüğünü ortaya koyulmuştur⁵².

49 Mehmet Pınar, “Cevat Dursunoğlu’nun Şark Raporu (Öneriler, Farklılıklar, Benzerlikler)”, **Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 46, 2019, s.385-389.; **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi (CBA)**, 3/9-14, 5642-6-4.

50 Rıza Erdoğan, “Polis Radyosu 50 Yaşında”, **Çağın Polis Dergisi**, S 4, Y 1, 2002, s.41-42.

51 Yücel Yiğit ve Eyüp Şahin, “Emniyet İstihbarat Tarihi”, **Türk İstihbarat Tarihi**, Edt: İsmail H. Demircioğlu, Ahmet Özcan, Namık Çencen, Yücel Yiğit, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021, s.618-619.; Cüneyt Özdemir, **Önemli İşler Dairesi**, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2009, s.31-36.

52 Göktan, **a.g.e.**, s.5.

Göktan’ın bölgedeki gözlemleri, Doğu illerinde karşılaşılan temel sorunlardan birinin Emniyet Teşkilatının personel politikaları olduğunu ortaya koymaktadır. Göktan, merkezi idarenin Batı ve Orta Anadolu’dan sicili zayıf ya da yeterliliği olmayan memurları bu bölgelere adeta bir cezalandırma yöntemiyle gönderdiğini ve bunun hem kamu hizmetlerinin niteliğini olumsuz etkilediğini hem de halkın devlete olan güvenini sarstığını belirtmektedir. Bu durumun, iç güvenliğin sağlanmasında ciddi bir engel oluşturduğuna işaret etmektedir. Özellikle Emniyet Teşkilatının bölgede yetersiz ve düşük nitelikli kadrolarla temsil edildiği belirtilmekte; bu durumun rüşvet, kaçakçılık gibi suçlarla mücadeleyi zorlaştırdığı ve özellikle sınır hattındaki illerde kamu düzeninin bozulmasına neden olduğu ileri sürülmektedir. Raporda, güvenlik sorunlarının temelinde personel eksikliği ve yetersiz eğitim gibi yapısal sorunların yattığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, eğitilmiş ve yüksek karakterli memurların bölgeye atanmasının zorunlu olduğunu vurgulamakta; güvenlik sorunlarının çözümünde en temel adımın, memur seçimi ve eğitimine yönelik köklü reformların hayata geçirilmesi olduğunu savunmaktadır⁵³.

1958 yılına kadar Türkiye genelinde 186 polis merkezi kurulmuşken, aynı yılın mart ayı sonuna dek 33 kazada daha merkez açılarak bu sayı 219’a ulaşmıştır⁵⁴. Ancak DP döneminde personel yetersizliği ve mevcut kadronun eğitimsizliği en çok Doğu illerinde hissedilmiştir⁵⁵. Bu illerin bir sürgün yeri olarak görülmesi ve mevcut koşulların zorluğu nedeniyle personelin bu bölgelere gitmek istememesi, bölgenin güvenliği ve kalkınması açısından önemli sorunlar doğurmuştur. EUM Cemal Göktan, 1958 yılında gerçekleştirdiği Doğu illeri ziyareti sonrasında kaleme aldığı raporda bu durumu özetlemiş ve çeşitli çözüm önerileri geliştirmiştir. Bu öneriler arasında; Doğu illerinde görev yapacak memurlara daha yüksek ücret verilmesi, bu bölgelerde başarı göstermiş memurların Avrupa veya Amerika’da eğitim ve staj programlarına gönderilmesi, çocuklarının eğitimi için destek sağlanması, sağlık hizmetlerinden etkin biçimde yararlandırılmaları, görev süresince memuriyet kıdemlerine ilave yapılması

53 Göktan, **a.g.e.**, s.5-6.; Yücel Yiğit, “Doğu Beyazıt’ta Asayiş ve Aşiret (1943)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S 38, Aralık 2020, s.4.

54 **TBMM Tutanak Dergisi**, D 11, C 2, T 1, B 46, 19.02.1958, s.147.; Demokrat Parti dönemi Türk Emniyet Teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: Çağrı Pişkin, Demokrat Parti Dönemi Türk Emniyet Teşkilatı, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Kayseri 2024.

55 Çağrı Pişkin, Neslihan Altuncuoğlu, “Demokrat Parti’nin Son Döneminde Türkiye’nin İç Güvenliğine Etki Eden Olaylar ve Türk Polis Teşkilatı (1957-1960)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S 46, C 23, Temmuz 2023, s.448.

ve bu sürenin emeklilikte dikkate alınması gibi düzenlemeler yer almaktadır. Gökten’in 1958 tarihli bu raporu, dönemin Doğu illerindeki olumsuz koşulları gözler önüne sererken, sunduğu çözüm önerilerinin sonraki yıllarda Emniyet Teşkilatı tarafından uygulamaya geçirildiği de görülmektedir⁵⁶.

Coğrafi olarak büyük kent merkezlerine uzak olmasına rağmen bölgedeki kamu güvenliğinin ciddi bir bozulma içinde olmadığı ifade edilmiştir. Jandarma faaliyetlerinin sınırlı düzeyde yürütüldüğü, hatta gümrük işlerinin de jandarma sorumluluğuna bırakıldığı kaydedilmiştir. Güvenlik açısından dikkat çeken sorunların başında, aşiretler arasında meydana gelen çatışmalar ve bu çatışmalara bağlı olarak tarlaların yakılması gibi eylemler gelmektedir⁵⁷. Gökten’in neticesinde belirttiği üzere, 1958 yılı itibarıyla Doğu ve Güneydoğu illerinde “nisbi bir sükûnet” mevcuttur. Ancak bu durum yanıltıcıdır; zira bölge halkı “çok eski bir devrin insanı gibi” yaşamaktadır. Buna karşılık dünya hızla değişmekte ve Türkiye düşmanları yeni propaganda araçlarıyla etkilerini artırmaktadır. Bu bağlamda Gökten, özellikle dış kaynaklı yayınların halkı “bizden uzaklaştırma” çabasını bertaraf etmek için, devletin eğitim, radyo, basın, sanayi ve altyapı alanlarında topyekûn bir kalkınma hamlesi başlatması gerektiğini savunur. Raporda bu hamlenin nihai hedefinin asayişin temin ve milli birliği pekiştirme olduğunu açıkça ortaya koymaktadır⁵⁸.

1959 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada, iç güvenlik ve Emniyet Teşkilatının görevine ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Gökten’in raporunun ardından kısa bir süre içerisinde gerçekleşen ve içerdiği ifadeler bakımından rapordaki tespitlerle örtüşen Cumhurbaşkanı Bayar’ın konuşmaları, bu bağlamda dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır. Bayar’ın mecliste yaptığı açıklamalarda şu ifadelere yer verilmiştir:

“Yurdumuzun umumi emniyet teşkilâtı, vatandaşın huzur içinde işiyle gücüyle meşgul olmasını sağladığı kadar, açık ve kapalı olarak, millî bütünlüğümüze ve iç istikrar ve huzurumuza yönelebilecek her türlü yıkıcı faaliyetlere karşı da son derece dikkatli ve uyanık durumdadır.

Emniyet ve zabıta teşkilâtımızın, hizmet icapları ile vatandaş haklarını eşit ve uzlaştırıcı bir vazife anlayışı içinde kavrayan, bilgili elemanlarla takviyesi için,

56 Gökten, **a.g.e.**, s.6.

57 Babaoğlu, **a.g.m.**, s.40.

58 Gökten, **a.g.e.**, s.7.

meslek öğretimi genişletilmiş ve yeni bir polis okulu daha açılmıştır. 35 kazada yeni emniyet teşkilâtı kurularak faaliyete geçirilmiştir⁵⁹.”

Bölgede 1938-1960 yılları arasında ise kayda değer isyan ve ayaklanmanın olduğu söylenemez. Ancak Göktaş’ın raporunun hemen ardından gündeme gelen 49’lar Davası, Kürtlerin siyasal örgütlenmesinin devlet tarafından nasıl algılandığına dair önemli bir örnektir. Davanın 1960 sonrası affın dışında tutulması ve sanıkların beraat etmesine rağmen sürecin zamanaşımıyla kapanması, devletin Kürt kimliğine yönelik hoşgörüsünün sınırlarını göstermektedir. Bu noktada Göktaş’ın güvenliğe dair raporunda, bölgedeki aşiret yapılarının ve şeyhlerin etkinliğine yönelik duyduğu rahatsızlık, devletin bu tür geleneksel güç merkezlerine karşı modernleşmeci ve merkezî kontrol yanlısı tutumuyla örtüşmektedir⁶⁰.

SONUÇ

EUM Mehmet Cemal Göktaş’ın 1958 yılında Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerini kapsayan inceleme gezisi neticesinde kaleme aldığı rapor, bölgenin toplumsal yapısı, güvenlik ortamı ve kamu düzenine ilişkin kapsamlı ve doğrudan gözlemler içermektedir. Bu çalışma, söz konusu raporu birinci elden tarihsel bir belge olmasının yanı sıra merkezî idarenin yerel topluluklarla kurduğu ilişkileri, güvenlik bürokrasisinin bölgesel sorunlara bakışını ve çözüm stratejilerini yansıtan önemli bir tanıklık olarak ele almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çeşitli bürokratlar ulusal ve bölgesel raporlar kaleme almıştır. Bu raporlar günümüzde o dönemi anlamamız açısından önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkar. Göktaş’ın bölgesel raporu da kendinden önce yazılan bölgeyle alakalı raporlar ile çoğu hususlarda benzerlik göstermiştir. Özellikle ulaşım, alt yapı, ulus-kimlik bilinci, bölgeye dair sorunlar ve dış tehdit algıları gibi hususları örnek gösterilebilir.

Göktaş’ın seyahatinin amacı yalnızca gözlem yapmak değil; dış tehditleri yerinde inceleyerek müdahale stratejileri geliştirmek, bölgesel kalkınma ve güvenlik politikalarını

59 **TBMM Tutanak Dergisi**, D 11, C 10, T 3, B 1, 01.11.1959, s.12.; Demokrat Parti’nin son döneminde iç güvenlik olayları hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız: Çağrı Pişkin, Neslihan Altuncuoğlu, “Demokrat Parti’nin Son Döneminde Türkiye’nin İç Güvenliğine Etki Eden Olaylar ve Türk Polis Teşkilatı (1957-1960)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S 46, C 23, Temmuz 2023, s.425-457.; Yücel Yiğit, “Bazı İllerden 27 Mayıs Askeri Darbesine Yapılan Tepkiler ve İhbarlar”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S 41, C 20, Aralık 2020, s.799-819.

60 Mutlu Akkurt, “1961-1971 Yılları Arasında Türkiye’de Kürtçülük”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S 42, 2019, s.325.

yeniden tanımlamaktır. On iki günlük inceleme gezisi süresince valiler, yerel yöneticiler ve halkla yapılan görüşmeler, raporun hem nesnelliğini güçlendirmiş hem de yerel gerçekliğe uygun çözüm önerileri geliştirilmesine olanak tanımıştır.

Devletin bölgeye ilişkin çözüm önerileri genel hatlarıyla; ulaşım ve altyapının iyileştirilmesi, geleneksel yerel otorite figürlerinin etkisinin azaltılması, güvenlik personelinin nitelik ve motivasyonunun artırılması, göç ve iskân politikalarıyla demografik yapının düzenlenmesi, kültürel entegrasyonu sağlamak amacıyla radyo ve yayıncılığın etkinleştirilmesi gibi başlıklarda toplanmaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik kalkınma ile kültürel bütünleşmenin eş zamanlı gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktadır.

Göktan'ın sosyo-kültürel gözlemleri, bölgedeki etnik ve dilsel çeşitliliğin modernleşme hedefleriyle çatışan yönlerini ortaya koymuştur. Altyapı yatırımlarına ve ekonomik gelişmelere rağmen, Türkçenin yerini Kürtçeye bırakması ve yerel kimliğin güçlenmesi, kültürel çözülme olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, dönemin şartlarında modernleşmenin sadece fiziksel yatırımlarla değil, kültürel bütünleşme politikalarıyla da desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Türkçenin ve Türk kimliğinin zamanla kaybolduğu Göktan'ın raporunda ve daha önce kaleme alınan raporlarda ön plana çıkmıştır. Raporlarda bu durumun nedeni olarak dış tehdit algılarının olduğu belirtilmiştir. Bu durum Göktan'ın raporunun kendinden önce yazılan raporlarla benzerlik gösterdiğini ortaya koymuştur.

Güvenlik açısından ise, yalnızca fiziksel önlemlerin yeterli olmadığı, nitelikli insan kaynağının, sosyo-kültürel uyumun ve merkezî-devlet ile yerel halk arasındaki güven ilişkilerinin güçlendirilmesinin elzem olduğu vurgulanmıştır. Göktan, özellikle Sovyetler Birliği destekli propaganda faaliyetlerine ve Arapça-Kürtçe radyo yayınlarına dikkat çekerek, bunların bölgesel aidiyetler üzerinde olumsuz etkiler yarattığını belirtmiş, devletin bu yayınlara karşılık kültürel içerik üretimini artırması gerektiğini ifade etmiştir. DP hükümetinin radyo yayınlarına ağırlık verdiği ancak yeterli olmadığı görülmektedir.

Raporda dikkat çeken bir diğer husus, Emniyet Teşkilatının Doğu illerinde yetersiz ve liyakatsiz personelle temsil edilmesidir. Göktan, bölgenin bir sürgün yeri olarak görülmesini eleştirmiş, Batı illerinde sicili bozuk personelin Doğu illerine gönderildiğini belirtmiştir. Göktan, bu durumun bölgede kaçakçılık ve rüşvet gibi suçları artırdığını ifade ederek çeşitli çözüm önerileri geliştirmiştir. Bölgede görev yapan personelin maddi ve manevi olarak desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

EMNİYET UMÛM MÜDÜRÜ MEHMET CEMAL GÖKTAN'IN
GÖZÜNDEN DOĞU RAPORU (1958)

Personel politikalarının yeniden düzenlenmesine yönelik öneriler, daha sonraki yıllarda Emniyet Teşkilatında uygulamaya geçirilmiştir.

Göktan'ın raporu, devletin 1950'li yıllardaki doğu politikalarının bir güvenlik ideolojisi çerçevesinde nasıl şekillendiğini gösteren bir belgedir. Raporda, güvenliğin yalnızca asayişin sağlanmasıyla değil; toplumsal dönüşüm, kültürel uyum ve kalkınma politikalarıyla birlikte ele alınması gerektiği savunulmaktadır. Özetle, Göktan'ın 1958 tarihli Doğu raporu, Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezî yönetim perspektifinden bölgeye yönelik çok katmanlı modernleşme, entegrasyon ve güvenlik politikalarını anlamada önemli bir referans niteliğindedir. Bu raporun içerdiği tespitler ve çözüm önerileri, sonraki yıllarda geliştirilen iç güvenlik stratejileri ve kalkınma programlarına da yön vermiştir. Dolayısıyla bu belge, tarihsel olduğu kadar güncel politika yapımı açısından da dikkate alınması gereken bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

İntihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)

This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)

Etik Beyan

Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article

Açık Erişim Lisansı

Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License

KAYNAKÇA

Akkurt, Mutlu, “1961-1971 Yılları Arasında Türkiye’de Kürtçülük”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S 42, 2019, s.323-340.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yy. Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007.

Babaoğlu, Resul, “Bir İngiliz Diplomatın Gözlemleriyle Türkiye’nin Doğu Vilayetlerinin 1956 Yılındaki Genel Durumu”, **Journal of History Studies**, S 1, C 10, Şubat 2018, s.33-46.

Başaran, Ali, “SSCB’nin Türkiye Kürtlerine Yönelik Politikası, 1945-1960”, **International Journal of Kurdish Studies**, S 2, C 8, s.191-226.

Çağrı, Ahmet vd., **Türk Siyasal Hayatında Demokrat Parti ve Adnan Menderes**, Mersin Akademi Yayınları, Mersin 2020.

Eroğlu, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, Ankara 1990.

Ertem, Barış, “1950 Genel Seçimleri Sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Teşkilatlanması”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 19, 2017, s.169-184.

Erdoğan, Rıza, “Polis Radyosu 50 Yaşında”, **Çağın Polis Dergisi**, S 4, Y 1, 2002, s.41-42.

Gökten, Cemal, “Doğu Vilayetleri Raporu”, 8 Kasım 1958.

Gökten, Cemal, “The Police of Turkey”, **International Association of Chiefs of Police**, Mart 1960, s.10.

Haykır, Yavuz ve Demir, Özkan, “6326 Sayılı Petrol Kanunu ve Demokrat Parti Dönemi Petrol Politikası”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 41, 2017, s.251-269.

İlyas, Ahmet, “1950-1960 Yılları Arasında Gerçekleşen Genel Seçimlerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Açısından Değerlendirilmesi”, **Turkish Studies**, S 4, C 9, 2014, s.563-575.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Miftakhov, Songül, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Parlamento’da Temsili: 1946-1960”, **International Journal of Political Science and Urban Studies**, S 2, C 6, 2018, s.1-26.

Özçelik, Fatih ve Tunç, Bilal, “Demokrat Parti Döneminde Ağrı’da İdari Alanda Yapılan Düzenlemeler (1950-1960)”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, S 3, C 7, 2017, s.463-477.

Özdemir, Cüneyt, **Önemi İşler Dairesi**, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2009.

Pınar, Mehmet, “Cevat Dursunoğlu’nun Şark Raporu (Öneriler, Farklılıklar, Benzerlikler)”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 46, 2019, s.383-406.

Pınar, Mehmet, “Van’da Demokrat Parti Teşkilatlanması”, **Atatürk Dergisi**, S 2, C 2, 2013, s.31-55.

Pınar, Mehmet ve Çurku, Rüstem, “Cumhurbaşkanlığı Arşiv Belgelerine Göre Emniyet Umûm Müdürü Cemal Göktan’ın 1958 Şark Raporu ve Tek Parti Dönemiyle Karşılaştırılması”, **3. Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Kongresi**, Van 2019, s.344-358.

Pınar, Mehmet ve Tunç, Volkan, “Tek Parti Dönemi Raporlarında Van”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S Van Özel Sayısı, 2021 s.161-190.

Pişkin, Çağrı, “Demokrat Parti Dönemi Türk Emniyet Teşkilatı”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Kayseri 2024.

Pişkin, Çağrı ve Altuncuoğlu, Neslihan, “Demokrat Parti’nin Son Döneminde Türkiye’nin İç Güvenliğine Etki Eden Olaylar ve Türk Polis Teşkilatı (1957-1960)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S 46, C 23, Temmuz 2023, s.425-457.

Resmî Gazete, 10 Ağustos 1936, S 3378.

Resmî Gazete, 5 Kasım 1938, S 4055.

Resmî Gazete, 12 Temmuz 1941, S 4858.

Resmî Gazete, 25 Nisan 1951, S 7793.

Resmî Gazete, 10 Haziran 1954, S 8725.

TBMM Tutanak Dergisi, D 11, C 2, T 1, B 46, 19.02.1958, s.147.

TBMM Tutanak Dergisi, D 11, C 10, T 3, B 1, 01.11.1959, s.12.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi (CBA), 3/9-14, 5642-6-4.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 10-9-0-0, 264-807-5-22.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0, 88-23-1.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0, 94-588-9.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2, 136-66-10.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2, 140-82-4.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2, 145-113-17.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0, 172-36-14.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0, 177-25-2.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0, 193-21-14.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0, 194-29-15.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0, 206-19-19.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0, 267-28-16.

Uluç, A. Vahap, “Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal ve Siyasal Yapısı: Mardin Örneğinde Siyasal Katılım”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Yıldırım, Hatice Nurdan ve Yıldırım, Fazıl Osman ile 08.02.2025 tarihinde yapılan röportaj.

Yiğit, Yücel “Bazı İllerden 27 Mayıs Askeri Darbesine Yapılan Tepkiler ve İhbarlar”. **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S 41, C 20, Aralık 2020, s.799-819.

EMNİYET UMÛM MÜDÜRÜ MEHMET CEMAL GÖKTAN’IN
GÖZÜNDEN DOĞU RAPORU (1958)

Yiğit, Yücel, “Polis Müdürlüğünden Mülkiyeye: Burdur Valisi Kâmuran Çuhruk”, **Burdur’a Değer Katan Şahsiyetler**, Ed. Zafer Gölen, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ) Yayınları, 2024, s.944-959.

Yiğit, Yücel, “Demokrat Parti İktidarında Akçaabat’ta Şapka Kanunu Muhallifleri”, **Uluslararası Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu**, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 2019, s.329-334.

Yiğit, Yücel, “Doğu Beyazıt’ta Asayiş ve Aşiret (1943)”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S 38, Aralık 2020, s.1-24.

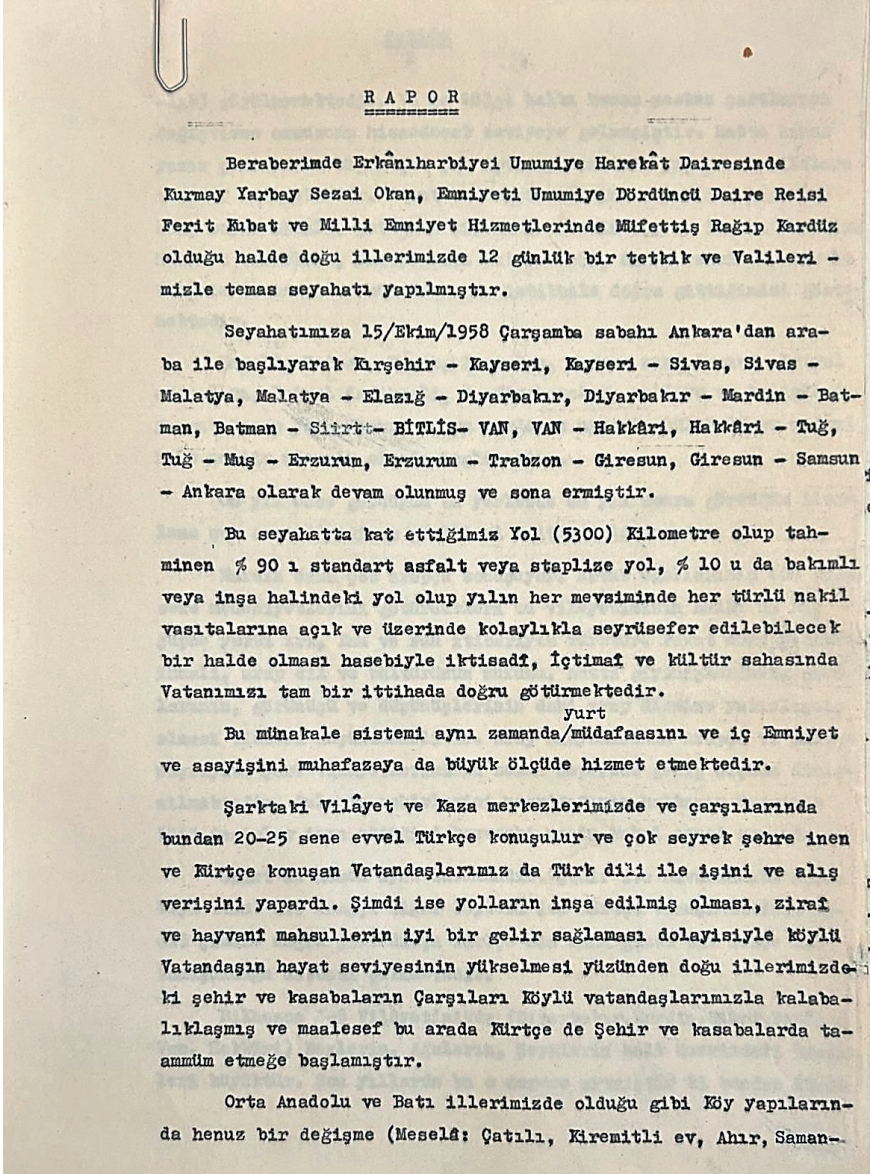
Yiğit, Yücel, “Miras ve Süreklilik: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Polis”, **Adli Bilimler ve Kriminalistik Ansiklopedisi**, Ed. Ogün Vural ve Hamit Hanlı, C I, Adalet Yayınevi, Ankara 2023, s.1-12.

Yiğit, Yücel, “II. Meşrutiyet Dönemi Polis Maaşları (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Polis Maaşları 1865-1937)”, **Mehmet Genç Anısına Uluslararası Osmanlı İktisat Tarihi Sempozyumu**, İstanbul 2021.

Yiğit, Yücel ve İrdem İbrahim, “İnönü’ye Suikastler: Düzmece Mi Gerçek Mi?”, **Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri**, İzmir 2019, s.31-44

Yiğit Yücel ve Şahin, Eyüp, “Emniyet İstihbarat Tarihi”, **Türk İstihbarat Tarihi**, Edt: İsmail H. Demircioğlu, Ahmet Özcan, Namık Çencen, Yücel Yiğit, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2021, s.618-619.

EKLER

Ek-1. Doğu Vilayetleri Raporunun Birinci Sayfası⁶¹

61 (Kaynak: M. Cemal Gökten'in kızı Hatice Nurdan Yıldırım'ın arşivinden temin edilmiştir.)

EMNİYET UMÛM MÜDÜRÜ MEHMET CEMAL GÖKTAN'IN
GÖZÜNDEN DOĞU RAPORU (1958)

Ek-2. Doğu Vilayetleri Raporunun İkinci Sayfası⁶²

Sahife
2

-lık) görülmemektedir. Ve bu bölge halkı henüz mesken şartlarını değiştirme arzusunu hissedecek seviyeye gelmemiştir. Hatta henüz yazın çadırlarda kışın ise pek iptidai komlarda yaşayan kabilelere tesadüf edilmektedir. Fakat bu üstüklü mansapın yanında seyrekte olsa beyaz sıvalı, çatıları kiremitle örtülü İky ve Kasaba Okulları Hükümet konakları, Karayolları Bakamevleri, diğer resmi binalar bu bölgede de memur ve müreffeh bir istikbale doğru gittiğimizi göstermektedir.

Mesela: Batman, Raman, Kirtalan, Garzan mntakasında Petrol aramaları, Petrol istihsalı, tasfiyehaneler, nakliye ve bu işleri yapmak üzere yavaş yavaş oraya yerleşen uyanık, kültürlü ve medeni halk muhite müessir olmağa başlamıştır.

On yıl önce gördüğüm bu yerlerde on yıl sonra gördüğüm ilerleme çok sevindirici ve gönülleri ısmitle doldurucudur.

Mardin daha çok arapça konuşuyor. Artuk Oğullarının 400 küstür sene medeniyetlerini götürdükleri bu Vilâyetimizin halkı da hiç şüphe yokki ırk, Kan ve ruh itibariyle Türktür. Fakat uzun yılların ihmali, arap dil ve kültürünün nüfuzu, hatta gıyınışlarının, gıdalarının, görünüşü ve düşüncülerinin dahi arap âlemine yakınlaşmış olması bizleri düşündürmelidir. Arap Radyolarının Arapça ve Kirtçe neşriyatı Şark Vilâyetlerimizin hemen hepsinde geniş ölçüde dinlenilmektedir. Onların zehirleyici neşriyatının halkımız üzerinde kötü tesirler icra ettiğini berveghi peşin kabul etmek zorundayız.

Siirt'de hemen aynı durumdadır. Şehir ile civarındaki sekiz köyü bozuk bir arapça diğer köyleri ise Kirtçe konuşmaktadır. Ancak şimale doğru çıkıldıkça Türkçe'nin daha güzel bir lehçe ile konuşulduğu dikkati çekmektedir.

Bilhassa 4-5 Vilâyetimizde (Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri) Beylerin, Ağaların, Şeyhlerin halk üzerindeki tesirleri büyüktür. Son yıllarda bu o derece artmıştır ki bundan 20-30

62 (Kaynak: M. Cemal Göktan'ın kızı Hatice Nurdan Yıldırım'ın arşivinden temin edilmiştir.)

Ek-3. Doğu Vilayetleri Raporunun Üçüncü Sayfası63

Sahife
3

-Xıl önceki seviyeye geldiği söylenmektedir.

Bu tesirlerin azalması; halkımızın hayat seviyesinin yükselmesine, gürbüşünün artmasına, Kiltürünün çoğalmasına vabestedir. Bu da ancak zamanla ve daha büyük gayretler sarfetmekle tahakkuk edecektir.

Bitlis'i evvelce hiç görmemiştin. Bir dere içinde, sıkıcı iptidai ve en geri kalmış bir Vilayetimiz olarak iğitirdim. Halbuki gördükten ve tanıdıktan sonra ne derece aldandığımı öğrenmiş bulunuyorum. Birinci cihan harbinden evvel (70.000) nüfusu olduğu söylenen bu Şehirimizin yontma taşlardan yapılmış muntazam Evleri, bir çok Selçuk ve Osmanlı eski Sanat eserleri, zeki ve uyanık Halkı ile en az 900 senedenberi Türk olan, doğudan batıya akıp giden Türk boylarının kademeli bir şekilde gelip geçtiği bu Şehirimizi Pekâlâ kısa bir zamanda eski haline getirmemiz mümkün olur

Bitlis'in yanbaşında Tuğ günden güne inkişaf etmekte ve nüfusu, ticareti artmaktadır. Şarkta Batman gibi, Tuğ gibi, Mus gibi inkişafa müsait olan merkezlerimizi biraz da zorlayarak kısa zamanda büyük Kiltür, sanat ve ticaret şehirleri haline getirmemiz zaruridir kanaatindeyim.

Van; Bir zamanlar 70-80 bin nüfuslu "Dünyada Van, Ahirette iman" darbimeseline esas olmuş bu şehrimiz maalesef Cumhuriyetimizin 35 inci yıl dönümünü idrak etmiş olmamıza rağmen henüz (17.408) nüfuslu olan bir şehirdir.

Birinci Cihan Harbinde pek azı kurtulabilmiş % de doksanbeşi Ermeniler tarafından katledilmiş olan eski Van şehrinin gezdim. Yıkılmış, yannmış, yakılmış camiler, Mesçitler, Türbeler, Medreseler, Çeşmeler ve meskenlerin engazını daha fazla tahribattan kurtularak hatta bazılarını restore ederek bir müze halinde muhafaza etmek çok yerinde olur.